

МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Пачынальнікі

А СЛЕД АД ВЯЛІКАЙ ДУШЫ ЗАСТАЕЦЦА НА СВЕЦЕ ДОЎГА...

СЛОВА ПРА ФЁДАРА ЯНКОЎСКАГА

Нарадзіўся Фёдар Янкоўскі 21 верасня 1918 г. у вёсцы Клетнае Глускага раёна Магілёўскай вобласці ў сям’і селяніна. У 1948 г. скончыў Гродзенскі педінстытут. Працаваў настаўнікам. З 1953 г. выкладчык, у 1956 – 1982 гг. загадчык кафедры беларускага мовазнаўства, у 1983 – 1988 гг. прафесар Мінскага педінстытута (цяпер Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка). Доктар філалагічных навук, прафесар, заслужаны дзеяч навукі Беларусі. Удзельнік вайны з белафінамі, начальнік стратэгічнай разведкі атрада “Грозны” ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Памёр 13 лістапада 1989 г.

У верасні, калі ўшаноўваем Божую Маці, святкуем Багач (якія знакі!), убачыў свет Беларускі Настаўнік Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі. Няма (без перабольшання) у Беларусі ніводнага куточка, дзе б не чулі і не памяталі пра гэтага чалавека. І памяць гэтая, упэўненая, вечная: Фёдар Міхайлавіч з тых, каго не забудзеш ніколі. Уражвалі і ўражваюць яго працавітасць, пранікнёнасць, дальнабачнасць, дасведчанасць. А які ён быў прамоўца, лектар! Спакойны, ураўнаважаны голас Настаўніка з затоеным дыханнем слухала самая вялікая аўдыторыя не толькі філалагаў, але і гісторыкаў, фізікаў, біёлагаў, якія прыходзілі на лекцыю, каб пачуць мудрыя парады і падказкі, услухацца ў гучанне роднага слова, спасцігнуць яго таямніцы, асэнсаваць змест, вобразнасць, дасціпнасць. Гэтым пытаннем прысвечаны філалагічныя эцюды Ф. Янкоўскага, сабраныя ў кнігу “Само слова гаворыць” (1986). У адным з абразкоў даследчык пісаў: “Далікатная рэч – народнае слова, народная песня. Каб гаварыць пра яе, трэба ведаць яе, разумець яе. Трэба, каб гаварылі пра яе толькі далікатна”. І сам даследчык чуў і разумеў трапнае, гаваркое народнае слова, адзначаў яго характарыстычнасць, мілагучнасць.

Мудры настаўнік Фёдар Міхайлавіч сеяў дбайна, па-сялянску клапатліва (а значыць, і рыхтаваў глебу), і яго ніва каласіцца і цяпер, калі самога ўжо няма на зямлі: чытаюць яго кнігі, плённа працуюць яго наступнікі, шчы-

95

руюць выхаванцы. Сваім талентам ён не толькі служыў Беларусі, але і асвятляў шлях іншым, выхоўваў у сваіх вучняў любоў да матчынага слова, да роднай мовы. Сёння да вучняў прафесара адносяць сябе не толькі тыя, хто слухаў яго лекцыі, быў яго аспірантам, паплечнікам, пачаленым, але і тыя, хто ні разу не чуў і не бачыў гэтага чалавека. Вучыў, вучыць і будзе вучыць нас Фёдар Міхайлавіч сваёй сілай духу, адданасцю роднаму краю, адносінамі да працы. “Ці не вяла і бесклапотна тупаў і тупаеш па зямлі?” – вечны яго стымул-заклік да дзейнасці.

Прайшоў Фёдар Міхайлавіч нямала цяжкіх і складаных дарог, зведаў непамерныя страты блізкіх, родных, сяброў, але знайшоў у сабе сілы вытрымаць усё, збырог у сэрцы любасць да роднага беларускага слова, вернасць свайму народу, адданасць любімай справе, чысціню і далікатнасць. І гэтая мужнасць – ад роднай зямлі, ад бацькавага парога, бацькавага польмя, перад якім ён даў адзіную на ўсё жыццё клятву: “На світанні ці змярканні, золкаю ці ведранаю ноччу, хмурным ці сонечным днём – заўсёды і ўсюды

жыццё мае будзе не дзеля кавалка хлеба, найга-лоўнейшае, ад чаго не адступлюся, хоць апынуся ці ў акопах, ці ў шпіталі, хоць буду халодны ці галодны, – мае роднае слова, родная натура вялікага краю, родная Беларусь. Вы – мая радасць і ўцеха, вы – мая скруха і боль, вы – мае шчасце, жыццё!” І стрымаў гэтую клятву-присягу: слава Фёдара Міхайлавіча як вучонага разышлася па свеце. Багацце роднай мовы, даследаванае, раскрытае і паказанае прафесарам Янкоўскім, уражае не толькі тых, хто пачынае цікавіцца беларусістыкай, а нават знаных даследчыкаў мовы. Яго справядліва называюць стваральнікам лінгвістычнай школы: 23 кандыдаты навук выхаваў Фёдар Міхайлавіч, кожнаму з іх даў пуцёўку ў навуковае жыццё, раскрыў перспектыву і накірунак далейшых даследаванняў. Асобныя з іх сталі дактарамі навук.

Вучоны-лінгвіст з сусветным іменем, настаўнік і пісьменнік Фёдар Янкоўскі – пераемнік слаўных традыцый у славянскім мовазнаўстве. Ён вучань вядомага рускага лінгвіста Віктара Баркоўскага, які быў вучнем заснавальніка беларускай філалогіі акадэміка Яўхіма Карскага. У творчай спадчыне вучонага каля 300 прац: манаграфіі, навучальныя дапаможнікі, падручнікі, артыкулы па лінгвістыцы, па культуры маўлення. Пра гэта дакладна і вобразна сказаў беларускі пісьменнік Васіль Жуковіч: “Ён (можа, як ніхто з лінгвістаў, філалагаў) шчыраваў на карысць роднай мовы і да апошніх гадоў жыцця назапашваў насенне трапнага слова, словазлучэння, рыхтаваў да высеву, сеяў, даглядаў розныя дзялянкі свайго шырокага філалагічнага поля, даводзіў да ладу розныя ўчасткі сваёй багатай моўнай гаспадаркі”.

Гаварыць пра самае складанае ў лінгвістыцы проста, але не спрошчана, даступна, зразумела, але па-навуковаму глыбока, грунтоўна – асноўны прынцып вучонага, таму кожная яго праца становілася значнай падзеяй у навуковым і культурным жыцці краіны. Дзейнасць прафесара Янкоўскага шматаспектная. Гэта даследаванні па фанетыцы і лексіцы беларускай народнай мовы, па фанетыцы, марфалогіі і сінтаксісе беларускай літаратурнай мовы, па гісторыі мовы і беларускай фразеалогіі. Фёдар Міхайлавіч – слынны лексіколаг і лексікограф, фразеолаг і фразеограф. Няма ў сучасным беларускім мовазнаўстве іншага навукоўцы, хто зрабіў бы столькі ў галіне беларускага народнага і літаратурнага слова.

Многае, што даследаваў прафесар Янкоўскі, ацэньваецца такімі простымі і такімі важкімі словамі: першы, упершыню.

Так, вучоны ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве зрабіў удалую спробу навукова асэнсаваць

ролю афарыстычных выслоўяў у беларускай літаратурнай мове. У кнізе “Крылатыя словы і афарызмы: З беларускіх літаратурных крыніц” (1960) падаў разнастайныя паводле структуры крылатыя выслоўі, сінтаксічна закончаныя вобразныя выразы. Упершыню ў беларускім мовазнаўстве ён узняў пытанне пра пераклад фразеалагізмаў, у прыватнасці з рускай мовы на беларускую, паказаў немагчымасць даслоўнага перакладу, неабходнасць падбору адпаведнікаў у мове перакладу. Кніга “Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне” (1968) – першы тлумачальны слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. Даследаваў мнагазначныя народныя фразеалагізмы, паказаў адметнасць фразеалагічнай сінанімікі дыялектнай мовы, пры гэтым размяжоўваў агульнанацыянальную сінаніміку і сінаніміку асобных гаворак. У значнай ступені вырашыў праблему фразеалагічнай варыянтнасці: на багатым фактычным матэрыяле народнай фразеалогіі прааналізаваў лексічную, фанетычную, марфалагічную, сінтаксічную і камбінаваную варыянтнасць фразем, паказаў іх спалучальныя магчымасці і асаблівасці ўжывання.

Фёдар Янкоўскі адзін з першых пачаў распрацоўку самай складанай праблемы сучаснай філалогіі – праблему лінгвістыкі тэксту. Створаная ім беларуская лінгвістычная школа пачала даследаванні па тэме “Слова, фразеалагізм, словазлучэнне ў кантэксце”. Вынікам сталі штогадовыя (з 1975 г.) зборнікі навуковых артыкулаў, нязменным рэдактарам якіх ён быў.

Колькасць зробленага ўражае. Вядомыя лінгвісты, пісьменнікі ацэньваюць шматграннасць і вартасць напісанага рукой Фёдара Міхайлавіча. Нямецкі вучоны-славіст Карл Гутшміт пра кнігу “Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне” пісаў, што названая праца – адзіная ў сваім родзе ў славістыцы, “гэта ўзор лінгвістычнага даследавання на самым высокім тэарэтычным узроўні”. Янка Брыль адзначаў, што ў бібліятэцы кожнага, хто разумее значэнне народнага слова, яго “гаючы ўплыў на наша мастацкае дый маральнае здароўе наогул”, стаяць кнігі Ф. Янкоўскага і што гэты набытак вучонага “не сорамна ад імя Беларусі пакласці на міжнародны стол, і толькі таму, хто любіць свой народ, народ раскрывае свае скарбы”.

Прафесар Ф. Янкоўскі вядомы і як пісьменнік. Яго лінгвістычныя даследаванні па-свойму дапаўняюць літаратурныя творы – навелы, апавяданні, эсэ, нарысы, мініяцюры, апублікаваныя ў кнігах “Абразкі” (1975), “Прыпыніся на часіну” (1979), “І за гарою пакланюся” (1982), “Само слова гаворыць” (1986), “З нялёгкіх дарог” (1988), “Радасць і боль” (1984, 2-е выд. 1995). Проза Ф. Янкоўскага – арыгінальнае мастацтва слова.

Лірычныя мініяцюры і апавяданні, філалагічныя эцюды Ф. Янкоўскага – сапраўдная скарбніца жывога беларускага слова, узор удумлівага і ўмелага карыстання моўным багаццем. Кожны твор з гэтых кніг сагрэты шчырай і вялікай любоўю да чалавека, да роднага слова, роднай зямлі. У іх – неспакой вучонага, трывога за будучыню народа, чалавецтва. Гэта – не толькі мастацкія творы “пра дарагіх і простых людзей, пра сустрэчы з радасцю жыцця і хараством працы,

пра сустрэчы з родным словам, з роднай песняю, пра пекла вайны”, але і дакументы часу.

Сёлета быў бы 95-ы верасень Фёдара Міхайлавіча – чалавека-паходні, партызана-разведчыка, чорнарабочага ад слова, тытана духу. Яго след у беларускай культуры, навуцы неацэнны, яго жыццё – прыклад для тых, хто прэтэндуе на ролю Настаўнікаў.

**Ніна ГАЎРОШ,
Ніна НИЯМКОВІЧ.**